

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE BASIN ÇALIŞANLARININ SORUNLARI

Güleda YÜCEDOĞAN*

Abstract

The development and the advancement of technology in the 21st century have equipped the media with technical equipment, the rights of journalist's have weakened.

Despite the fact that the media sector is developing and growing, there is still problems about the freedom of press and rights of journalists. The fundamental issues are freedom of press, work condition of media people and job security.

The better approach to these problems will be by investing the condition of today, not in the media history.

.....

Giriş

Medyanın günümüzdeki değişimi ve gelişimi oldukça hızlı gerçekleşmiştir. İletişim kaynaklarındaki gelişmeler ve çeşitlilik dünyanın bilgiye ulaşım yönünden küçülmesini ve evrensel bir köy

* Araş.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

durumuna gelmesini sağlamıştır. Gazetelerin yeni modern matbaalarla, televizyonların tüm dünyaya yayın yapan uydularıyla iletişimin kalitesi yükselmiş insan hayatının her alanına girebilen bir etki düzeyine ulaşmıştır. 21. yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler ve kolaylıklar basını donanım açısından güçlendirirken, sahip olması gereken haklar ve çalışanlarının hakları açısından ne yazık ki daha da zayıflatmıştır. Sürekli bir devinim içinde olan ve büyüyen gelişen medya sektörünün içinde, medya özgürlüğü ve çalışanlarının hakları doğrultusunda gerçekten ciddi olan sorunlar varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bunlardan en temel olanları basın özgürlüğü ve basın çalışanlarının çalışma koşulları ve iş güvencelerine yönelik sorundur. Bu iki temel sorunu tarihsel boyutu çok geçmişe götürmeden son dönem içinde irdelemek daha net bir yaklaşım olacaktır.

Türkiye'de Basın Özgürlüğü Sorunu

Türkiye'de bir basın sektörü, sermayesi ve teknolojisi oluşmuştur. Üstelik teknolojisi Avrupa kriterleri açısından son derece de iyi düzeydedir. Donanım ve alt yapı yönünden de bir çok ülkeyle boy ölçüşecek durumdadır. Ancak işin sosyal yapısı ve iç işleyişi nedeniyle, sorunlar, baskılar ve kısıtlamalarla dönem dönem karşılaşılmaktadır. Ülkemiz iletişim hak ve özgürlükleri açısından basın özgürlüğü sorunuyla bütün gelişme ve ilerlemelere rağmen günümüzde de uğraşmak zorunda kalmaktadır.

Oysaki insan ve yurttaş haklarına göre herkes bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılabilmesinin başlıca

yolu ise basın ve yayın özgürlüğüdür. Bu haklar özgür ve demokratik bir hukuk devletinde Anayasa ve diğer yasalarla güvence altına alınmalıdır.

1980 sonrası Türkiye'de gelişmeler, gerek yazılı ve görsel gerek işitsel basın bakımından son derece zor ve büyük sorunlara yol açmıştır. 1982 Anayasası'nın getirdiği ağır koşullar basını da etkilemiş ve basınının sahip olması gereken düşünceyi açıklama ve düşüncenin açıklanması hakkını büyük ölçüde zedelemiştir. Bu dönem Türk Basını için son derece zor ve karanlık bir dönem olarak adlandırılabilir. Sansür, medya sahiplerinin uygulamaları, kitle iletişimciliği ve haber verme, kamuoyunu bilgilendirme yerine o dönemin koşullarına uyulması çıkan yasalar kısıtlamalar. Bunlar hepimizin bildiği ve şahit olduğu olaylar ve olgulardır.

Gerçi 1952 Basın Kanunu'nda '**Basın serbesttir**' hükmü en başta yer alsada, alt maddeler ve siyasal iktidarların uygulamalarıyla bu özgürlük yok denecek biçime gelebilmektedir. "Basın Özgürlüğü, soyut bir kavram olmadığına göre, basın yoluyla düşünce açıklamak olanaklarının varlığı ve güvenceleri genel siyasal yapı, yasal düzen ve siyasal iktidarların politikaları kapsamında değerlendirmek gerekir. Diğer bir deyişle, Anayasa'da basının özgür olduğuna ve sansürün yasaklandığına yönelik kuralların yer alması, o ülkede basın özgürlüğünün gerçekte varlığı anlamına gelememektedir."¹

¹ ÖZEK Çetin Prof. Dr., "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü", **Türk Basınına Beş Sorunu**, Basın Konseyi Yayınları 2, İstanbul, 1989, S: 11.

Yazılı basın alanında katılımcı ve özgürlükçü bir düzenlemeden söz edebilmek için, basın kuruluşlarının ve çalışmalarının bir takım düzenli sistemlerle tamamlanması gerekir. Bunun içinde Basın kuruluşlarının rahatça ve koşulsuz kurulabilmesi için gerekli şartlar mutlak sağlanmalıdır. Çalışanlarının iş güvencesine yönelik hiçbir sorunu olmamalıdır. Siyasal güç basının üzerinde erk sahibi olmak için koşullar yaratmaya çalışmamalıdır. Her basın kuruluşu kendi çalışmalarını ve yayınlarını yayınlatabilmeli aksi bir baskıyla karşılaşmamalıdır.

Basın çalışanları birer fikir işçisidir. Fikirlerden ve kanaatlerden kaynaklanan yayınları dolayısıyla suçlama ve cezalandırmayla karşı karşıya kalmamalıdır. Mesleğini yapmasına yönelik hiçbir engellemeyle karşılaşmamalıdır. Basının ürünü olan haber, özgürce ve kısıtlamasız okuyucusuna, dinleyicisine ulaşabilmelidir. Basının özerk ve özgür olabilmesinin bir şartı da sermaye ve siyasal erkle iç içe olmaması koşuludur. Ancak bütün bunlar sağlandığında ve gerçekleştirildiğinde basın gerçekten özgür sayılabilecektir. Bunlar bir anlamda da klasik sayılabilecek şartlardır.

Ayrıca gazetecilerin kendi içlerinde demokrasiye inanmaları ve kendi içlerinde de demokratik bir yapının oluşmasını sağlamaları da kaçınılmaz bir koşul olarak benimsenmelidir. "Gazetecilerin kendi içlerinde kendi içinde demokrasinin gerçekleşmesidir. Bunu da, çalışanların -çoğu son zamanlarda büyük birer basın işletmesine dönüşen- gazetecilerin genel (idari) yönetimlerine katılması ve içeriğinin belirlenmesine katılma olmak üzere iki açıdan

ele almak gerekir.”² Demokrasinin gerçekleşmesinin bir özelliği de bireylerin yönetime tam anlamıyla katılmalarıdır. Bu gerçekleşmezse bugün yaşadığımız sorunlar gelecekte de olacaktır.

Olayın bir başka yönü de devletin kamu yararına ekonomiye ve toplumsal diğer alanlara müdahalesidir. Eğer bir sosyal devletten söz ediliyorsa bu oldukça doğrudur. Çünkü Sosyal bir devletin içinde toplum düzeni, ekonomik yaşam, toplumsal ilişkiler son derece önemlidir. Toplumun refah düzeyi ve gereksinimleri, yaşam standardı ve var olan toplumun devamlılığı için bazı alanlarda müdahaleler kaçınılmazdır.

Ancak bu müdahaleler şu alanlarda yer alırsa etkili ve anlamlı olacaktır. Eğer devlet serbest rekabete dayalı ve özgürlükçü aynı zamanda çoğulcu bir sistemi benimseyip bu sistemi korumak için müdahale ediyorsa, kısacası, ekonomik alanda gelişmelerin tek bir elde toplanmasına ve bir güç oluşturmaya karşı çıkıyorsa. “Toplumsal yönetimde toplumun düzeni, güvenliği, dengeli ve hızlı gelişmesi amacı güdüdür. Ekonomik gelişme ile ilgili doyum araçları artırılırken, devletin etkin bir toplumsal yönetimi, adaletli bir bölüşüm ve toplumsal gelişmeyi amaçlar. Bunun için ekonomik ilişkilerdeki dengesizlikler giderilmeye, boşluklar doldurulmaya çalışılır.”³

² KABACALI Alpay, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı Demokrasi

Klasikleri, Ankara, 1994, s: 354

³ TALAS Cahit, Sosyal Politika-Sosyal Politika Giriş ve Tarihsel Gelişim, Ankara, 1967, S.69.

Diğer bir dikkat çeken alan ise devletin toplum içinde yaşayan vatandaşlarının ve kamu yararına çalışan bireylerinin sosyal haklarına inanıp hazırladığı her proje de ve etkinlikte bunu göz önünde bulunduruyorsa ve bu koşulların sağlanmasını ve uygulanmasını denetliyorsa müdahaleler yerinde ve zamanında olacaktır.

Ancak basına müdahalelerin bu içerikle yapılıp yapılmadığı gerçekten ciddi bir tartışma konusudur. “Politikacıların bakış açısından, demokratik bir toplumda güç ve etki, bilginin kontrol ve stratejik kullanımına dayanır. Çıkar grupları, devlet ve halk arasındaki bilgi mücadelesi geleneksel olarak şiddetli olmuştur.”⁴ İçinde yaşadığımız dönemde medyanın işlevlerini ve sorumluluklarını özgürlükçü bir ortamda yerine getirilebileceği konusunda ortak bir fikir birliği olduğuna sanırsanız kimse karşı çıkmayacaktır. Diğer bir bakış açısıyla da uygulanan siyasal ve ekonomik yapıların, basının yapısını doğrudan etkilediği de kimse tarafından yadsınamayacak bir gerçek olarak önümüzdedir.

Basındaki uygulamalar toplumda diğer alanlardaki uygulamalardan farklı görülmemelidir. Basın alanında ki uygulamaların siyasal ve ekonomik alanlarda ki uygulamalarla paralellik gösterdiğini söylediğimizde, yaşanan siyasal dönemlerin ve krizlerin basının durumunu ve basın özgürlüğünü de ne ölçüde etkileyebileceğini anlamış oluruz.

1980’den günümüze Türkiye’de basın teknolojik açıdan büyük ilerlemeler ve gelişmeler göstermiştir. Basın alanına

4 BENNET W. Lance, Politik Illüzyon ve Medya, Nehir Yayınları, İstanbul, 2000, S:17.

sermaye sektöründen kişilerin de girmesi, Pazar ekonomileri içinde medya kuruluşları, basına apayrı bir görünüm daha kazandırmıştır. Yani basın kuruluşları kar amaçlı ticari kuruluşlara dönüşmüştür. Bütün diğer bu ekonominin içinde yer alan kuruluşlar gibi basın yayın kuruluşları da kar elde etme ve karlarını arttırma isteği içinde mutlak olacaktırlar.

Gerçekte bu pazara girmiş kişiler ve pazar içinde çalışanların önünde reklam payı, patron çıkarları, kendi kendini sansür, ticari geliri etkilememek için yapılan sansür, yasalardan kaynaklanan sorunlar, devlet-basın-siyaset olgusu gibi koşullarda etkisi asla yadsınamayacak bir duvar da oluşturmaktadır.

Ülkemizde basın sektörüne girmiş kişilerin bir çok ticari sektörde de etkinlik gösterdiğini düşünürsek ve bir de buna ihale ve ihracat-ithalat yoluyla devletle ilişkileri eklersek karşımıza Basın-Devlet-Sermaye ilişkisi de çıkacaktır. "Bugün Türkiye'de büyük gazete ve televizyonlar, siyasal iktidar, iş çevreleri ve basın-yayın patronları arasındaki denetlenmeyen ve düzenlenmeyen yoğun çıkar ilişkilerinin dolgu malzemesidir. Gazeteciler bu malzemenin üreticileri okuyucu ve izleyiciler ise bu dolgu malzemesiyle yaratılan üründür. Patron çıkarı merkezli olmayan bir gazetecilik, bazen ticari başarıyla çakıştığı için, bazen patronun imaj ihtiyacına denk düştüğü için, çoğu zaman da marjinal dolgu malzemesi olarak ona ihtiyaç olduğu için bu medya kurumlarının köşelerinde, marjinal bir yer alabilir."⁵ Böylelikle de özerk ve özgür bir basından

5 TALU Umur, Dipsiz Medya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, S: 12.

söz etmek ve bu özgürlüğü bu koşullarda istemek bir hayal ve iyimserlik üstü bir görünüm arz etmektedir.

“Bilgi ve enformasyon bir güçtür ve bu gücün son derece eşitsiz olarak dağıtılması, iddia edilen demokratik ideallere hiç uymaz. O nedenle, gereken şey hükümet, siyasal partiler, hukuk sistemi, iş dünyası, medya sahipleri ve denetçileri, editörler, gazeteciler ve genel kamunun, haberleşme özgürlüğüne eksiksiz bağlı olmalarıdır. Bu bağlılık olmadan vatandaşlık haklarından söz etmek anlamsızdır.”⁶

Toplumların, kurumların, siyasal yapının, ekonomik yapının, devletin yapısının iç içe geçmiş olimpiyatların simgesi gibi halkalardan oluştuğunu düşünürsek, bu halkaların içinde, kesişme noktalarında da kurumları görürsek, iç içe geçen halkalardaki genel yapı düzelmeden, kurumların nasıl düzeleceği gibi bir soruyla da karşı karşıya kalınız. Bu düzelme olmadan da bu halkaların hiçbir yerine ne demokrasiyi ne de özgürlüğü yerleştirmek sanırsanız olası görünmeyecektir.

Basın Çalışanlarının Sorunları

İçinde bulunduğumuz ve 4000¹ kişinin işsiz kaldığı bir sektörde bizim basın çalışanlarının sorunlarını anlatmaya çalışmamız ne kadar başarılı olacaktır? Bir yanda halen çalışan ve çalıştığı için sorunlarla karşı karşıya olanlar diğer yanda da zorla işten atılıp işsiz bir basın üyesinin sorunlarını yaşayanlar.

⁶ A. Belsey & R. Chadwick, Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, S: 29.

Ayrıca bütün bunların yanı sıra basın mensuplarına yapılan saldırılar, yasalardan kaynaklanan sınırlamalar, sosyal ve maddi güçlükler, gerçek basın mensuplarının yerini alan starlar olgusu, gazetecilerin kendi aralarında ki gelir dağılımında ki eşitsizlik, mesleğin güvenilirliğinin yitilmesi, kalitenin düşmesi, sosyal statüdeki dönem dönem beliren olumsuz gelişmeler, iş kendinden kaynaklanan güçlükler, taşeron istihdamı, havuz sistemi gibi bir çok sorun da sayılabilir. “Gazetecilerin yaptığı işin kalitesi düşmekte ve mesleğin büyük hızla güvenilirliğini yitirmesine paralel olarak sosyal statüleri de güvenilir olmaktan çıkmakta.Ünlü kişilerin başyazılarına imza koydukları ya da haber sunduklarını gözlüyoruz, ne var ki bu “star”lar arkalarında aslında ayak işi yapan insan düzeyine indirgenmiş yüzlerce gazeteciyi gizliyor” 7

Bütün bu sorunlar ve son olaylar bizi iki noktanın önemine yönlendirmektedir. İş güvenliği ve sendika: İş güvenliği Türkiye’de bu işi ciddiye alması gereken kişiler tarafından ciddiye alınmayan bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Sendikaya gelindiğinde de sendikalı gazeteci bulmanın güçlüğüyle karşılaşmaktadır. Türkiye’de basın alanında ki sendikasızlaştırma olgusu da 1980 sonrası gerçekleşmiştir. Sendikalar kapatılmış, açık olanlar da işlevlerinin büyük bölümünü kaybetmiştir.

Basın çalışanları kendilerine dayatılan sözleşmeler ve iş akitleriyle çalışma koşullarını baştan kabul etmek zorunda kalmaktadır. İş güvencesinin tehlikeye gireceği korkusuyla da

7 RAMONET Ignacio, Medyanın Zorbalığı, Çeviren: Aykut Derman, OM İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, S:59.

yeterince sendikal örgütlenmeye de gidememişlerdir. Ancak bugün işi kaybetmemek korkusuyla sendikal örgütlenmeyi bırakan basın mensupları işten atılmışlar ve haklarının savunulacağı bir kurum da yok denecek bir duruma gelmiştir.

İş yerinde çalışanların yasal hakkı olan sendikalaşmayı ortadan kaldırmak isteyen basın işverenleri yasanın uygulamayı zorunlu kıldığı akdi yapmayarak gazeteciyi taşeron şirketlerin kadrolarına almaktadır. Fiilen gazetecilik yapmakta olan olanlar, başka şirketlerin kadrolarında ve bordrolarında yer almak zorunda kalmaktadırlar. Hukuken gazeteci olmaları da engellenmektedir.

Basın mensupları 212 sayılı yasanın yerine 1475 sayılı Genel İş Yasası'nın hükümlerine göre çalışmaya zorlanmakta, kimlik ve kişilik haklarına yapılan saldırılar genel maddelerdeki yetersizlikler nedeniyle önlenememektedir. Sendikanın işlevlerinin ortadan kaldırılmasıyla adil ücret dağıtımı da gündemden kalkarak gazeteciler arasındaki ücret farklılıkları bir uçuruma dönüşmüştür.

Aydın Doğan ve Dinç Bilgin'in sahip oldukları basın gruplarının kendi aralarında oluşturdukları centilmenlik anlaşmasıdır. Bu anlaşma gereğince iki grup birbirinden ayrılan basın mensuplarını işe almama gibi bir uygulamayı da gündemde tutmaktadır.

Gazetecilerin karşılaştıkları diğer olumsuz olgularda özgür düşünce ve nesnel habercilik anlayışının giderek zayıflatılmasıdır. Patronların ve çalışma koşullarının getirdiği etkiler, uygulanan yayın programları, reklam pazarının oluşturduğu olumsuz etkiler, siyasi ortam ve hükümetle varolan ilişkilerin korunması adına ortaya çıkan sorunlar da bu zayıflamaya katkıda bulunmaktadır. "Gazeteci

gazetenin yayın politikasına uymak zorundadır. Bir milyarlık ilan veren firmanın aleyhine yazı yazamaz. Muhabir manşetlik bir yolsuzluğu yazar ama yazısı çöpe atılabilir. Bir takım ilişkiler ve menfaatler muhabirin yazı alanını sınırlar. Bu sınırlandırmalar buradan ideal gazeteci olarak mezun ettiğiniz gazetecinin çok kısa sürede idealini söndürür.”⁸

Çalışma koşullarının ağırlığı ve görev sırasında karşılaşılan kötü koşullar gazetecinin görev sırasında işini yapamayacak düzeyde zorluklara yol açmaktadır. Bu da haber alma ve toplumu bilgilendirme hakkının kullanılmasını önemli ölçüde etkilemektedir.

Görüldüğü üzere sorunlar ve boyutları oldukça büyüktür. Basın bugün yeniden ve acilen bir yapılanmaya gitmelidir. Kendi iç düzeni ve koşullarını iyileştirmek için neler yapılabileceği ortak çalışmanın ve anlaşmanın ürünü olmalıdır. Sermaye grupları elbette ki var olacaktır. Ancak bu varoluşun içinde basının özü nasıl korunacaktır önce bu konu ele alınmalıdır. Haber deformasyonunun önlenmesi için meslek içi eğitimin ve meslek ilkelerinin uygulanırılığının denetimi de son derece önemlidir. Sendika olgusu ve bu olguya basın çalışanlarının sahip çıkabilmesinin de önemi sanırım yadsınamaz. Yasaların güncelleştirilmesi ve 1952 tarihli Basın Yasası'nın yeniden oluşturulması sanırım yararlı olacaktır. Özgür haber dolaşımı, bilgilendirme ve bilgilenme hakkının her anlamda uygulanması için ortak, kurumlar arası savaşım verilmelidir. Çünkü basın bir ülkenin aydınlık yüzüdür ve olmalıdır. Çelişkiler giderilmelidir.

⁸ DEMİRER Temel, Medya Notları, Ü. Gündem, 31 Ocak 1998.

Sonuç

Basın Özgürlüğü ve basın çalışanlarının özgürlüğü bir bütündür. Bu özgürlüklerde toplumsal özgürlüklerden ayrı tutulamaz. Toplumun yapısı her alanda kendini gösterdiği gibi bu alanlarda da kaçınılmaz olarak kendini gösterecektir. Özgürlüğün ve demokrasinin bir anlamda temel taşlarından biri de basındır. Basını ne kadar korur, çalışma koşullarını ve özgürlüğünü ne kadar yüksekte tutarsak, toplumun özgürlüğü de o ölçüde yüksek olacaktır.